Попихач Д. К.,
здобувач Національної академії
Служби безпеки України
ORCID ID: *0009-0007-6588-7764*

Науковий керівник:
Шилін М. О.,
доктор юридичних наук, професор

DOI: *https://doi.org/10.17721/2413-5372.2023.3-4/314-331*

УДК 343.14:351.745.7:343.974

ТЕОРІЯ ДОКАЗУВАННЯ – МЕТОДОЛОГІЧНА ОСНОВА ДОКУМЕНТУВАННЯ І РОЗСЛІДУВАННЯ ШПИГУНСТВА

Анотація. *Стаття присвячена комплексному аналізу методологічних підходів до документування та розслідування шпигунства. У центрі уваги – теорія доказування як фундаментальний інструмент, що забезпечує системність і наукову обґрунтованість збирання та використання доказів у справах про шпигунство.*

Метою статті *є визначення ролі теорії доказування у документуванні шпигунської діяльності та вироблення рекомендацій для підвищення ефективності контррозвідувальної, оперативно-розшукової діяльності та досудового розслідування таких злочинів.*

Доводиться, що шпигунство становить пряму загрозу національній безпеці, а успішне викриття і доказування цього латентного злочину сприяє зміцненню державної безпеки та верховенства права у сфері протидії розвідувально-диверсійним посяганням. У статті пропонуються науково обґрунтовані підходи, які дозволяють правоохоронним органам ефективніше виявляти та документувати шпигунську діяльність в умовах сучасних безпекових викликів.

Наголошується, що успішне розслідування шпигунства потребує чіткого визначення предмета доказування – сукупності фактів, які необхідно встановити для доведення вини у шпигунстві (зокрема, факт незаконного збору або передачі інформації, що становить державну таємницю, зв'язок підозрюваного з іноземною розвідкою, умисел на шкоду державі тощо). Теорія доказування пропонує систему принципів, за якими кожен з цих елементів має бути підтверджений належними і допустимими доказами. У процесі розслідування шпигунства така теоретична база допомагає слідчим планомірно висувати і перевіряти слідчі версії, уникати випадковості при зборі доказів та забезпечувати їхню належну процесуальну оформленість. В результаті, дотримання наукових підходів доказування підвищує ймовірність успішного розкриття злочину і обвинувального вироку, стійкого до можливих оскаржень у суді.

У роботі докладно висвітлено основні методи збирання, перевірки та оцінки доказів у справах про шпигунство, що випливають з теорії доказування. Зазначається, що збирання доказів у таких справах має свою специфіку через високий рівень секретності злочинної діяльності.

Окрему увагу приділено специфіці документування актів шпигунства як невід'ємної складової процесу доказування. Під документуванням розуміється фіксація виявлених фактів протиправної діяльності у передбаченій законом процесуальній формі, щоби такі факти набули статусу доказів. У статті відзначається, що через конспіративний характер шпигунства його документування нерозривно пов'язане з проведенням контррозвідувальних та оперативно-розшукових заходів.

Стаття завершується акцентом на тому, що лише синергія науки і практики – впровадження сучасної теорії доказування в щоденну діяльність правоохоронних органів – забезпечить невідворотність покарання за шпигунство та захист національної безпеки України.

Ключові слова: *теорія доказування, шпигунство, цифровий форензик, документування, розслідування, предмет доказування, інформаційні технології, державна безпека.*

Постановка проблеми. Теорія доказування як методологічна основа документування і розслідування шпигунства полягає у використанні системи наукових знань щодо закономірностей, принципів, способів і методів збирання, перевірки, оцінки та використання доказів у кримінальному провадженні, спрямованому на виявлення та припинення шпигунської діяльності. Саме теорія доказування визначає процедури й методики, які дозволяють чітко та достовірно встановити факти, осіб і обставини вчинення таких суспільно небезпечних дій. Вона формує науково обґрунтовані підходи щодо визначення предмета доказування, який у справах про шпигунство включає факт передачі чи збору секретних відомостей іноземній державі, наявність у суб'єкта злочину умислу завдати шкоди державним інтересам, встановлення способів, методів і форм такої діяльності, а також визначення характеру і ступеня небезпеки спричинених або потенційних наслідків для національної безпеки. Водночас, з огляду на високий рівень латентності та конспіративності шпигунських злочинів, теорія доказування передбачає специфічні методи й засоби збирання доказової інформації. Серед них особливе значення має оперативно-розшукова й контррозвідувальна діяльність, використання негласних слідчих (розшукових) дій, застосування технічних засобів документування (прослуховування, контроль за комунікаціями, приховане спостереження), а також методів інформаційно-аналітичного характеру (аналіз відкритих і закритих джерел інформації, цифровий форензик, спеціальні експертні дослідження цифрових носіїв, документів і матеріальних носіїв інформації). Оцінка доказів у провадженнях щодо шпигунства базується на чітких методологічних принципах, серед яких центральними є комплексність, критичність, системність, науковість та об'єктивність. Дотримання цих принципів забезпечує достовірність доказової бази, дозволяє уникнути помилок і забезпечити процесуальну чистоту доказів. Практичне значення теорії доказування у справах про шпигунство проявляється у підвищенні ефективності оперативно-розшукових і слідчих дій, забезпеченні надійності процесуального використання отриманих доказів та гарантуванні прав людини і громадянина під час розслідування таких кримінальних проваджень.

Таким чином, теорія доказування є фундаментальною методологічною основою документування і розслідування шпигунства, визначаючи як теоретичну, так і прикладну складову кримінально-процесуальної та оперативно-розшукової й контррозвідувальної діяльності у сфері захисту національної безпеки.

Аналіз останніх наукових досліджень та публікацій. Доказування та його значення для контррозвідувального, оперативно-розшукового, криміналістичного й кримінально-процесуального документування злочинів досліджувалося в роботах Ю. П. Аленіна, О. В. Баганця, В. Д. Берназа, О. П. Бабікова, В. І. Василинчука, І. В. Гори, М. Л. Грібова, В. О. Гринюка, Ю. М. Грошевого, В. А. Журавля, О. В. Капліної, В. А. Колесника, Л. М. Лобойка, Є. Д. Лук'янчикова, М. А. Погорецького, Д. Б. Сергєєвої, О. С. Старенького, С. М. Стахівського, А. В. Столітнього, І. О. Сухачової, В. М. Тертишника, О. Ю. Татарова, З. М. Топорецької, Л. Д. Удалової, М. С. Цуцкерідзе, С. С. Чернявського, А. М. Черняка, В. Ю. Шепітька, М. Є. Шумили, О. Г. Яновської та інших.

Питання документування та розслідування шпигунства в Україні досліджували такі автори: В. М. Гребенюк, М. Ф. Коношу, Ю. О. Найдьон, О. С. Пелюх, М. А. Погорецький, М. М. Погорецький, Д. Б. Сергєєва, І. В. Слюсарчук, О. О. Сухачов, В. О. Ходанович, М. М. Чеховська, М. О. Шилін та ін. Наукові праці цих авторів є фундаментальною основою теоретичного і практичного забезпечення контррозвідувальної, оперативно-розшукової діяльності та кримінального процесу у сфері боротьби зі шпигунством в Україні.

Метою статті є визначення ролі теорії доказування у документуванні шпигунської діяльності та вироблення рекомендацій для підвищення ефективності контррозвідувальної, оперативно-розшукової діяльності та досудового розслідування таких злочинів.

Виклад матеріалу дослідження та його основні результати. Перед усім слід зазначити, що теорія доказування, як слушно зазначають вітчизняні правники[1] є фундаментальною науковою основою, що визначає систему підходів і методів для ефективного документування та розслідування злочинів у сфері державної безпеки, зокрема шпигунства. Вона формує понятійний апарат, визначаючи такі ключові поняття, як доказ, предмет доказування, межі, процес і структура доказування. Це дозволяє чітко розмежовувати кримінально-процесуальне та контррозвідувальне й оперативно-розшукове документування, розкривати взаємозв'язок між ними та використовувати їх результати в інтересах правосуддя[2].

Теорія доказування розкриває взаємозв'язок доказування з гносеологічними принципами пізнання. Оперативно-розшукова та контррозвідувальна діяльність базуються на однакових гносеологічних законах із кримінально-процесуальним доказуванням, однак мають свою специфіку, обумовлену необхідністю негласного збору інформації. Завдяки цьому теорія доказування надає методологічний інструментарій для ефективного документування злочинів, що мають високу латентність і характеризуються складними схемами приховування, зокрема шпигунства.

Практичне значення теорії доказування полягає в озброєнні оперативних і слідчих працівників чіткими методиками збирання, перевірки, оцінки та використання доказів, у тому числі цифрових доказів (цифрового форензика), які набувають особливого значення в умовах сучасних загроз кібернетичного шпигунства. Це забезпечує повноту, об'єктивність і належну юридичну оцінку отриманої інформації, підвищує її доказову силу та допустимість у судовому процесі.

Методологічна роль теорії доказування також проявляється у визначенні правового статусу суб'єктів доказуван-

[1] Докладно див.: М Погорецький, Теорія кримінального процесуального доказування: проблемні питання (2014) 10 *Право України* 12–25; М Погорецький, Теорія доказів як методологічна основа використання матеріалів оперативно-розшуковій діяльності у кримінальному процесі. *Міжнародна поліцейська енциклопедія*: у 10 т. / відп. ред. В В Коваленко, Є В Моісеєв, В Я Тацій, Ю С Шемшученко (Київ. Атіка, 2010) Т. VI: Оперативно-розшукова діяльність поліції (міліції)) 1011–1020; М А Погорецький, Нова концепція кримінального процесуального доказування та її реалізація в чинному КПК України. *Актуальні питання доказування у кримінальному процесі*: збірник матеріалів науково-практичної конференції (м. Київ, 27 лютого 2015 року) (Київ, Видавець, 2015) 22–27; М А Погорецький, Сучасні концепції кримінального процесуального доказування. *Сучасні тенденції розвитку криміналістики та кримінального процесу*: тези доп. міжнар. наук. – практ. конф. до 100-річчя від дня народження проф. М В Салтевського (м. Харків, 8 листоп. 2017 р) (Харків, МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ, 2017) 309–312; М А Погорецький, Концепції кримінального процесуального доказування. *Сучасні концепції доказування і доказів у юридичному процесі країн ближнього зарубіжжя та їх вплив на формування єдиної судової практики*: матеріали наук. – методолог. семінару (м. Київ, 16 листоп. 2012 р.) 20–29.

[2] Докладно див.: М Є Шумило, М А Погорецький, Проблеми використання матеріалів оперативно-розшукової діяльності в доказуванні у кримінальних справах: теоретичний та практичний аспекти (2001) 3 *Вісник Луганського ін-ту внутр. справ* 199–209; М А Погорецький, Проблеми використання матеріалів оперативно-розшукової діяльності в кримінальному процесі: монографія (Київ, РВВ НА СБУ, 2004) 336; М А Погорецький, Функціональне призначення оперативно-розшукової діяльності у кримінальному процесі: монографія (Харків, Арсіс ЛТД, 2007) 576.

ня, включаючи межі їх повноважень, порядку здійснення негласних слідчих (розшукових) дій та контррозвідувальних й оперативно-розшукових заходів. Встановлення вимог до доказів сприяє чіткості в процесуальному документуванні, уникненню помилок і незаконного використання доказової інформації[1].

У контексті кримінально-процесуального й криміналістичного документування шпигунства теорія доказування визначає не лише предмет, а й специфіку доказування, зокрема необхідність документування не тільки вже здійснених, але й потенційних (підготовчих) дій, що мають особливе значення для контррозвідувальної діяльності. Це включає документування контактів, способів передачі інформації, джерел і форм шпигунських завдань іноземних спецслужб[2].

Таким чином, теорія доказування має комплексне теоретико-методологічне та практичне значення, забезпечуючи системність, ефективність і юридичну чистоту контррозвідувального, оперативно-розшукового та кримінально-процесуального й криміналістичного документування шпигунства.

Шпигунство, як одна з найстаріших форм збору розвідувальної інформації, залишається серйозною загрозою для національної безпеки держав. В умовах сучасних геополітичних реалій, особливо для України, актуальність дослідження цього явища значно зросла. З початку військової агресії росії проти України у 2014 році спостерігається активізація розвідувальних операцій на території нашої держави. Ці дії спрямовані на отримання інформації про військові, політичні та економічні аспекти, що становить загрозу для суверенітету та територіальної цілісності України.

Розвиток інформаційних технологій надає нові можливості для шпигунської діяльності ворогу. Кібер-шпигунство[3] дозволяє отримувати конфіденційну інформацію без фізичної присутності агента, що ускладнює виявлення та протидію таким загрозам. У цьому контексті важливим є дослідження сучасного кіберпростору[4], оскільки сучасна шпигунська діяльність і, зокрема рф, набуває широкого розвитку у цьому середовищу і шпигунство стає одним із видів кіберзлочинів[5] та потребує розробки контррозвідувальних, оперативно-розшукових та криміналістичних заходів його документування[6].

Аналіз шпигунської діяльності в Україні вказує на потребу вдосконалення законодавства та процедур, спрямованих на виявлення, документування та притягнення до відповідальності осіб, причетних до шпигунства. Це включає адаптацію до нових викликів, таких як кібер-шпигунство. Інформування громадськості про загрози шпигунства сприяє підвищенню пильності та співпраці з правоохоронними органами. Це особливо важливо в умовах гібридної війни, де інформаційна безпека є ключовим елементом національної безпеки. Таким чином, дослідження шпигунства як загрози національній безпеці дозволяє розробляти ефективні стратегії протидії, зміцнювати державні інституції та забезпечувати захист суверенітету в умовах сучасних викликів.

[1] М А Погорецький, Теорія доказів – методологічна основа оперативно-розшукового документування організованої злочинної діяльності (2010) 22 *Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика)* 175–185;

[2] М А Погорецький, Д Б Сергєєва, Особливості виявлення та досудового розслілування шпигунства. Кваліфікація та розслідування окремих видів злочинів проти основ національної безпеки та воєнних злочинів: навчальний посібник / за заг. ред. В А Колесника (Київ, 7БЦ, 2022) 314–354.

[3] М М Чеховська, Кібершпіонаж як загроза національній безпеці *Актуальні проблеми управління інформаційною безпекою держави* Науково-видавничий відділ НА СБ України (2012) 232–234; І В Діордіца Поняття та зміст кібершпигунства (2020) *Наукові праці НУ ОЮА* 49–55.

[4] М А Погорецький, В П Шеломенцев, Поняття кіберпростору як середовища вчинення злочину (2009) 2 *Інформаційна безпека людини, суспільства, держави* 77–81.

[5] М А Погорецький, В П Шеломенцев, Кіберзлочини: до визначення поняття (2012) 8 *Вісник прокуратури* 89–96.

[6] Докладно див.: М Погорецький, В Шеломенцев, Оперативно-рошукова діяльність у кіберпросторі (2011) 3 *Вісник прокуратури* 58–63; М Погорецький, В. Шеломенцев, Правове забезпечення боротьби з кіберзлочинами в Україні: проблемні питання (2011) 8 *Вісник прокуратури* 30–38.

У свою чергу кримінально-процесуальне доказування відіграє ключову роль у виявленні та документуванні шпигунської діяльності, забезпечуючи встановлення об'єктивної істини та притягнення винних до відповідальності. У науковій доктрині кримінально-процесуальне доказування розглядається як пізнавальна діяльність слідчого, прокурора, слідчого судді і суду, спрямована на збирання (формування), перевірку й оцінку доказів, а також висуненню ними на підставі необхідної та достатньої сукупності доказів певних правових тез із відповідним обґрунтуванням у процесуальних рішеннях по кримінальному провадженню для встановлення обставин злочину[1].

Розглядаючи зміст кримінально-процесуального доказування більшість авторів виділяють два його види: доказування як дослідження фактичних обставин справи і доказування як логічне і процесуальне доведення визначеної тези, ствердження висновків по справі[2].

Кримінально-процесуальне доказування як дослідження визначають як поєднання практичних дій і мислення учасників кримінально-процесуальної діяльності. Його елементами є збирання, перевірка та оцінка доказів і їх джерел. На практиці ці елементи взаємопов'язані, тісно та нерозривно переплітаються. Їх виділяють з єдиного процесу доказування в наукових, педагогічних, нормотворчих та практичних цілях.

У сучасних доктринах кримінально-процесуальне доказування розуміють як доказування як врегульовану кримінальним процесуальним законом діяльність уповноважених суб'єктів кримінального провадження, яка спрямована на доказів та обґрунтування доказами своєї правової позиції та прийняття законного і обґрунтованого рішення у кримінальному провадженні. За цим підходом, доказування має системний, цілеспрямований і процесуальний характер та є основою забезпечення об'єктивності, повноти та справедливості у кримінальному судочинстві. Значення кримінально-процесуального доказування полягає в тому, що: воно дає змогу забезпечити реалізацію прав і законних інтересів всіх учасників кримінального процесу; всі питання, які виникають під час кримінально-процесуального провадження можна вирішити лише на підставі достовірно встановлених у ході доказування обставин; участь заінтересованих суб'єктів у доказуванні є гарантією реалізації принципів кримінального процесу; докази, які отримані в ході кримінально-процесуального доказування, є підставою для прийняття процесуальних рішень у кримінальному провадженні. Від того, наскільки правильно буде здійснено кримінально-процесуальне доказування, залежить правильність, законність рішень слідчого, прокурора, судді та інших суб'єктів, які приймають рішення у кримінальному провадженні[3].

Для документування шпигунства контррозвідувальними, оперативно-розшуковими, криміналістичними та кримінально-процесуальними засобами, важливо розуміти поняття таких правових категорій як інформація, фактичні дані та докази в кримінальному процесуальному доказуванні, які є дискусійними в теорії контррозвідувальної, оперативно-розшукової діяльності й кримінального процесу. На наш погляд ці катего-

[1] М А Погорецький, Доказування у кримінальному процесі: гносеологічні і правові проблеми (2008) 3 *Вісник Акад. правових наук України* 266–275.

[2] Докладно див.: М А Погорецький, Концепції кримінального процесуального доказування (2020) Сучасні концепції доказування і доказів у юридичному процесі країн ближнього зарубіжжя та їх вплив на формування єдиної судової практики: матеріали наук. – методолог. семінару (м. Київ, 16 листоп. 2012 р.) 20–29.

[3] Докладно див.: М А Погорецький, Доказування у кримінальному процесі: поняття, зміст, структура. *Актуальні проблеми доказування у кримінальному провадженні*: Матеріали Всеукраїнської науково-практичної Інтернет-конференції (27 листопада 2013 р., м. Одеса) / відпов. за випуск Ю П Аленін (Одеса, Юридична література, 2013) 17–21; М А Погорецький Проблеми доказування в кримінальному провадженні за новим КПК України. *Процесуальні, криміналістичні та психологічні аспекти досудового розслідування*: матеріали Всеукр. наук. – практ. конф., м. Одеса, 07 листопада 2014 р (Одеса, ОДУВС, 2014) 6–8.

рії добре висвітлені в гносеологічному та компаративістському аспектах у працях професора М. А. Погорецького[1].

Для документування шпигунства контррозвідувальними, оперативно-розшуковими й криміналістичними засобами важливим є питання криміналістичної характеристики шпигунства, яке докладно нами висвітлено в попередній праці[2].

У контексті шпигунства, яке є однією з найнебезпечніших форм розвідувально-підривної діяльності, кримінально-процесуальне доказування набуває особливого значення. Ефективна протидія шпигунству вимагає ретельного документування фактів, що підтверджують незаконну діяльність, оскільки це може призвести до втрати територіальної цілісності, суверенітету та незалежності держави.

Предмет кримінального процесуального доказування[3] є ключовим елементом кримінального процесуального доказування, визначаючи обставини, які необхідно встановити для правильного вирішення справи. Згідно зі статтею 91 Кримінального процесуального кодексу України (КПК України), предмет доказування охоплює сукупність обставин, які підлягають встановленню в кожному кримінальному провадженні і які мають правове значення для його правильного вирішення.

Значення предмета доказування у кримінальному процесі є надзвичайно важливим, адже саме чітке визначення цього поняття стає основою для ефективної організації розслідування. Насамперед, воно сприяє фокусуванню розслідування, допомагаючи слідчим і оперативним працівникам орієнтуватися на ключові питання та обставини, що потребують встановлення і доведення. Крім того, правильно визначений предмет доказування є запорукою дотримання прав обвинуваченого, оскільки дозволяє уникати порушення його прав через збирання доказів, які безпосередньо не стосуються справи.

Процес формування предмета доказування охоплює кілька взаємопов'язаних етапів. По-перше, здійснюється ретельний аналіз наявних даних про злочин для визначення, які саме обставини мають бути встановлені. По-друге, ці дані аналізуються з точки зору їх значення для кваліфікації кримінального діяння відповідно до кримінального законодавства. По-третє, слід обов'язково враховувати процесуальні вимоги, що стосуються меж допустимості та релевантності доказів, аби забезпечити їх законність і прийнятність для подальшого використання у кримінальному провадженні.

Предмет доказування відіграє вирішальну роль у доказуванні злочинів, адже від нього залежить вибір напрямків, стратегій і тактики слідчих дій, а також визначення оцінки доказів з погляду їх допустимості, достовірності й значу-

[1] Докладно див.: М А Погорецький, Докази у кримінальному процесі. (2003) 2 *Вісник прокуратури* 59–65; М А Погорецький, Джерела судових доказів. *Питання боротьби зі злочинністю*: зб. наук. праць Вип. 10 / Ред. кол. Ю В Баулін (голов. редактор) (Харків, Право, 2005) 167–178; М А Погорецький, Докази у кримінальному процесі: проблемні питання (2011) 1 *Часопис Національного університету «Острозька академія». Серія «Право»* <https://lj.oa.edu.ua/articles/2011/n1/11pmappp.pdf> дата звернення 28.08.2023; М А Погорецький, Актуальні питання теорії доказів. *Докази і доказування за новим Кримінальним процесуальним кодексом України (до 75-річчя з дня народження доктора юридичних наук, професора Михайла Макаровича Михеєнка)*: матеріали міжнародної науково-практичної конференції, 6–7 грудня 2012, м. Київ 2013 (Харків, Видавець Строков Д В, 2013) 15–22; М А Погорецький, Про співвідношення джерел фактичних даних і джерел доказів у кримінальному процесі (2009) 1 *Право України* 80–85; М Погорецький, В Шеломенцев Фактичні дані (дані про факти). Міжнародна поліцейська енциклопедія: у 10 т. / відп. ред. В В Коваленко, Є В Моісеєв, В Я Таций, Ю С Шемшученко (Київ, Атіка, 2010) Т. VI: Оперативно-розшукова діяльність поліції (міліції)) 1041.

[2] Д Б Сергєєва, Д К Попихач, Криміналістична характеристика шпигунства та її значення для документування в оперативно-розшуковій діяльності та у досудовому розслідуванні (2023) 1–2 *Вісник кримінального судочинства* 74–86 <https://vkslaw.knu.ua/images/verstka/Visnyk_Krim_Sud_1–2_23_231013_avt_2–74–86.pdf> дата звернення 18.10.2023.

[3] К В Коломієць, Доктринальні підходи до визначення поняття «предмет доказування у кримінальному провадженні» (2022) 3–4 *Вісник кримінального судочинства* 192–200.

щості. Він дозволяє чітко визначити, які саме відомості слід здобувати і яким чином їх використовувати на різних етапах слідства та в судовому процесі[1].

Отже, правильне визначення предмета доказування є критично важливим для дотримання прав людини, ефективності та законності кримінального процесу, а також забезпечує об'єктивність і повноту розслідування.

Особливості предмета доказування у кримінальних провадженнях про шпигунство характеризуються комплексністю, специфічністю та необхідністю застосування спеціальних засобів і методів, що визначаються конспіративним характером цієї злочинної діяльності. Виходячи із сучасних доктринальних напрацювань, предмет доказування у таких кримінальних провадженнях включає як обставини, передбачені загальною нормою статті 91 Кримінального процесуального кодексу України (подія злочину, винуватість особи, завдана шкода тощо), так і специфічні елементи, пов'язані безпосередньо з розвідувально-підривною діяльністю спецслужб іноземних держав [3–4].

Особливість предмета доказування у справах про шпигунство полягає у необхідності документування не лише подій, що вже сталися, але й тих, що знаходяться на стадії приготування або підготовки до їх вчинення. Важливе місце займає встановлення та підтвердження факту наявності шпигунських завдань, які іноземні спецслужби ставлять перед своїми агентами, а також виявлення каналів зв'язку, способів передачі інформації, характеру цієї інформації та її цільового призначення. Зокрема, йдеться про документування контактів іноземних розвідників або їх агентів з громадянами України, встановлення джерел та способів отримання інформації, особливо державних таємниць, що становлять предмет безпосереднього злочинного посягання.

З огляду на це, науковці наголошують на важливості оперативно-розшукової діяльності (ОРД) та контррозвідувальної діяльності (КРД), результати яких є вагомою складовою предмету доказування. Ці результати мають особливий інформаційний статус, оскільки отримуються в умовах спеціальних оперативних заходів, є захищеними грифом секретності, мають специфічні умови отримання та підлягають особливому режиму захисту від несанкціонованого розголошення й використання. При цьому необхідно враховувати правову специфіку використання таких результатів у кримінальному процесі, оскільки далеко не всі матеріали КРД та ОРД можуть бути безпосередньо використані як докази без проходження процедури їх «легалізації» у процесуальному порядку.

З огляду на це, предмет доказування у кримінальних провадженнях про шпигунство має додатково включати факти отримання, перевірки та введення в кримінальний процес інформації, що була здобута негласними методами в межах оперативно-розшукових заходів. Це передбачає особливу тактику дій слідчого у взаємодії з оперативними співробітниками контррозвідки. Як наголошують дослідники, ефективність доказування багато в чому залежить від організаційної та правової взаємодії між слідчими і контррозвідкою, що забезпечує можливість адекватно оцінювати інформацію, отриману оперативним шляхом, з точки зору її придатності для процесу доказування в суді.

Вагоме значення також має оперативно-розшукова характеристика шпигунства, що визначається як інформаційна модель злочину. Така модель включає в себе опис типових оперативно-значимих ознак шпигунської діяльності, які допомагають у виявленні та фіксації фактичних даних на різних етапах кримінального провадження. Ці ознаки є орієнтирами для оперативних співробіт-

[1] В О Попелюшко, Предмет доказування у кримінальному процесі (процесуально-правові та кримінально-правові аспекти) (Острог, 2001) 196.

ників при проведенні оперативних заходів, що допомагає встановлювати факти та обставини, необхідні для формування належної доказової бази.

Таким чином, специфіка предмета доказування у кримінальних провадженнях про шпигунство обумовлює необхідність тісної інтеграції кримінально-процесуальних і оперативно-розшукових методів діяльності. Це зумовлює складність доказової бази, яка включає не лише традиційні кримінально-процесуальні докази, але й результати специфічних форм діяльності, таких як контррозвідувальний пошук, документування негласних заходів та використання їх у доказуванні відповідно до норм чинного КПК України.

У кримінальних провадженнях про шпигунство важливе значення має належне доказування обставин, передбачених ст. 91 КПК України, оскільки саме вони забезпечують встановлення істини та справедливе вирішення справи. В аспекті кримінальних проваджень про шпигунство ці обставини набувають специфічного змісту та мають суттєві особливості.

По-перше, встановлення обставин вчинення шпигунства охоплює з'ясування деталей щодо конкретних дій особи, яка здійснювала збір, передачу чи спробу передачі відомостей, що становлять державну таємницю, представникам іноземних спецслужб або іноземним організаціям. Це передбачає вивчення способів отримання, фіксації, передачі інформації, встановлення каналів зв'язку з представниками спецслужб іноземних держав, місця та часу передачі інформації, а також визначення технічних засобів і методів, які використовувалися для цих цілей. Важливим є оперативно-розшукове документування таких деталей для їх подальшого використання як доказів відповідно до вимог КПК[1].

Другий важливий аспект предмета доказування – встановлення винуватості обвинуваченого, яке включає визначення форми вини, що у справах про шпигунство завжди характеризується умислом. Важливим є встановлення мотиву діяльності шпигуна, його зв'язків з іноземними спецслужбами, усвідомлення характеру відомостей, які передавались, а також мотивів, що спонукали особу до здійснення шпигунської діяльності (матеріальні вигоди, ідеологічні переконання, шантаж тощо). Важливим є встановлення мотивів і мети суб'єкта шпигунської діяльності, таких як матеріальна вигода чи ідеологічні мотиви.

Третій блок питань стосується визначення виду та розміру шкоди, яка завдається державі внаслідок розвідувально-підривної діяльності. При доказуванні шпигунства особливу увагу приділяють обчисленню шкоди не тільки в матеріальному вираженні, а й шкоди обороноздатності, національним інтересам, міжнародному іміджу держави, науково-технічному потенціалу тощо. Важливим також є оцінювання процесуальних витрат, пов'язаних із розслідуванням такого виду злочинів. У справі про шпигунство це можуть бути втрати оборонного потенціалу, завдання шкоди економічним, політичним чи науково-технічним інтересам України. Шкода при шпигунстві часто має стратегічний, довгостроковий характер, що ускладнює її кількісну оцінку

Четвертий напрямок доказування полягає у встановленні обставин, що впливають на ступінь тяжкості злочину. Це можуть бути такі особливості,

[1] М А Погорецький, Категоріальний апарат оперативно-розшукового документування. *Наука – 2009: теоретичні і прикладні дослідження*: матеріали Міжн. наук. – практ. конф. (м. Черкаси, 23–24 квіт. 2009) (Черкаси, СУЕМ, 2009) 112–113; М Погорецький, В Шеломенцев, Оперативно-розшукове документування (документування в оперативно-розшуковій діяльності, оперативне документування). Міжнародна поліцейська енциклопедія: у 10 т. / відп. ред. В В Коваленко, Є В Моісеєв, В Я Тацій, Ю С Шемшученко (Київ, Атіка, 2010) Т. VI: Оперативно-розшукова діяльність поліції (міліції) 611–613; М А Погорецький, Д Б Сергєєва, Особливості виявлення та досудового розслілування шпигунства. Кваліфікація та розслідування окремих видів злочинів проти основ національної безпеки та воєнних злочинів: навчальний посібник / за заг. ред. В А Колесника (Київ, 7БЦ, 2022) 314–354.

як масштаб злочинних дій, обсяг і цінність переданої інформації, значення розкритих державних секретів, ступінь залученості особи до діяльності спецслужб іноземних держав, тривалість та систематичність шпигунської діяльності, ступінь завданої шкоди національним інтересам України. Такі обставини можуть включати рівень секретності інформації, ступінь підготовки злочину, наявність співучасників, тривалість і систематичність протиправних дій.

П'ятий аспект доказування передбачає встановлення обставин, що можуть бути підставами для звільнення від кримінальної відповідальності або покарання. Це може стосуватися ситуацій, коли особа добровільно припинила шпигунську діяльність, повідомила органи безпеки про свої дії та надала інформацію, яка сприяла припиненню або попередженню шкоди інтересам держави.

Шостий напрямок пов'язаний із визначенням обставин для застосування заходів кримінально-правового характеру до юридичних осіб. Це стосується випадків, коли юридична особа була використана як прикриття або засіб для здійснення шпигунської діяльності (наприклад, іноземні компанії, які використовувалися для прикриття агентурної діяльності своїх співробітників, або юридичні особи, через які здійснювався витік інформації, що становить державну таємницю). Також, відповідно до практики, актуальним є встановлення обставин для застосування заходів кримінально-правового характеру до юридичних осіб, які можуть бути задіяні у шпигунській діяльності, наприклад, як прикриття діяльності агентів. Це можуть бути іноземні фірми або представництва, що підтверджено матеріалами оперативних справ, розглянутих у судовій практиці за статтями 111 та 114 КК України.

Належне встановлення усіх наведених обставин у кримінальних провадженнях про шпигунство є основою для правильного вирішення справи, досягнення процесуальної мети та забезпечення національної безпеки України.

У сучасній контррозвідувальній, оперативно-розшуковій та кримінально-процесуальній діяльності України документування шпигунства здійснюється через низку специфічних видів діяльності, які є взаємопов'язаними та забезпечують ефективне збирання доказів. Основними видами документування шпигунства є оперативно-розшукове, контррозвідувальне, кримінально-процесуальне, технічне (електронне) та аналітичне[1].

Оперативно-розшукове документування включає отримання і фіксацію інформації за допомогою таких методів, як спостереження, контроль каналів зв'язку, агентурна робота, а також негласне проникнення.

Контррозвідувальне документування, яке здійснюється спеціальними підрозділами Служби безпеки України, передбачає використання цілеспрямованих оперативних заходів для виявлення, документування та припинення діяльності іноземних розвідок.

Кримінально-процесуальне документування полягає у процесуальному закріпленні результатів слідчих (розшукових) дій (допити, обшуки, огляди, виїмки, експертизи), проведених відповідно до норм Кримінального процесуального кодексу України.

Технічне документування спрямоване на фіксацію та аналіз електронних даних, отриманих із комп'ютерних носіїв, мереж, аудіо- та відеозаписів, що особливо важливо під час протидії кібершпигунству.

Нарешті, аналітичне документування охоплює систематизацію, аналіз і узагальнення оперативної інформації для визначення ознак шпигунської діяльності, її спрямованості, способів і методів, каналів передачі інформації, а також інших істотних характеристик.

[1] Докладно див.: М А Погорецький, Проблеми використання матеріалів оперативно-розшукової діяльності в кримінальному процесі: монографія (Київ, РВВ НА СБУ, 2004) 336.

Сукупність зазначених видів документування забезпечує комплексність та системність процесу збору й використання доказів у кримінальних провадженнях про шпигунство, що є необхідною умовою ефективного захисту національних інтересів України.

У кримінальних провадженнях про шпигунство важливу роль відіграє використання результатів контррозвідувальної та оперативно-розшукової діяльності (КРД та ОРД), що мають вирішальне значення у встановленні ключових обставин, які підлягають доказуванню згідно зі ст. 91 КПК України. Серед таких обставин варто виділити факти, що стосуються безпосереднього збору, зберігання та передачі інформації, яка становить державну таємницю, встановлення умислу суб'єкта шпигунства, мотивів і мети його протиправних дій, а також визначення завданої державі шкоди та інших значимих деталей злочину[1].

Система контррозвідувальних та оперативно-розшукових заходів для отримання доказів про шпигунство регламентується Законом України «Про контррозвідувальну діяльність»[2], Законом України «Про оперативно-розшукову діяльність»[3] та відповідними відомчими нормативно-правовими актами Служби безпеки України. Контррозвідувальна діяльність як різновид оперативно-розшукової діяльності, що здійснюється спеціальними суб'єктами державної безпеки, має особливі форми та методи, серед яких домінують негласні оперативно-розшукові заходи, що дозволяють виявляти й документувати злочинні дії ще на стадії їх підготовки або реалізації.

Важливою складовою у процесі документування шпигунства є оперативний (контррозвідувальний) пошук[4], що визначається як сукупність заходів, спрямованих на виявлення ще невідомих, прихованих або замаскованих фактів злочинної діяльності. Оперативний пошук у справах про шпигунство орієнтований на отримання оперативно значимої інформації про дії суб'єктів шпигунської діяльності, зокрема щодо зв'язків з представниками спецслужб іноземних держав, способів збору інформації та каналів її передачі, який здійснюється за пошуковими ознаками, виробленими теорією оперативно-розшукової, контррозвідувальної діяльності та криміналістики[5].

До комплексу оперативно-розшукових заходів[6], що здійснюються в рамках контррозвідувальної діяльності, входять, зокрема: негласне спостереження за особою; зняття інформації з каналів зв'язку; негласне проникнення в житло чи інші приміщення; оперативне спостереження; проведення оперативних експериментів та агентурна робота. Ці заходи є необхідними для отримання інформації, яка прямо або опосередковано свідчить про протиправну діяльність, а також дозволяють виявляти демаскувальні ознаки шпигунської діяльності.

---

[1] М А Погорецький, Д Б Сергєєва, Особливості виявлення та досудового розслідування шпигунства. Кваліфікація та розслідування окремих видів злочинів проти основ національної безпеки та воєнних злочинів: навчальний посібник / за заг. ред. В А Колесника (Київ, 7БЦ, 2022) 314–354.

[2] Про контррозвідувальну діяльність: Закон України від 26.12.2002 № 374-IV <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/374–15#Text> дата звернення 28.10.2023.

[3] Про оперативно-розшукову діяльність: Закон України від 18.02.1992 № 2135-XII <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2135–12#Text> дата звернення 20.10.2023.

[4] Докладно див.: М А Погорецький, Оперативний пошук в контексті реформування кримінальної юстиції. *Шляхи розвитку оперативно-розшукової діяльності в сучасних умовах*: матеріали наук. – практ. конф. на базі Харк. нац. ун-ту внутр. справ, 28 листоп. 2009 р. / МВС України; Харк. нац. ун-т внутр. справ; Навч. – наук. ін-т підготовки фахівців кримінальної міліції (Харків, ХНУВС, 2009) 7–10; М Погорецький, В Шеломенцев, Пошук фактичних даних про злочини. *Міжнародна поліцейська енциклопедія*: у 10 т. / відп. ред. В В Коваленко, Є В Моісеєв, В Я Тацій, Ю С Шемшученко (Київ: Атіка, 2010) Т. VI: Оперативно-розшукова діяльність поліції (міліції) 750–751.

[5] М Погорецький, В Шеломенцев, Пошукові ознаки об'єктів оперативного пошуку: поняття та сутність (2010) 4 *Вісник Акад. управління МВС* 114–121.

[6] Докладно див.: М А Погорецький, Оперативно-розшукові заходи: поняття і види (2005) 1 *Державна безпека України* 62–67; М А Погорецький, Оперативно-розшукові заходи: проблеми правового регулювання (2007) 14 *Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика)* 135–145.

Згідно з чинною практикою та нормативним регулюванням, результати цих заходів оформлюються у вигляді оперативно-службових документів, які в подальшому можуть використовуватись як докази після їх процесуальної «легалізації»[1], оскільки використання результатів КРД і ОРД у кримінальному процесі вимагає відповідності суворим законодавчим стандартам допустимості доказів згідно з КПК України (статті 86–90)[2].

Водночас важливо пам'ятати, що оперативно-розшукова інформація[3] має специфічний режим використання, оскільки отримується в умовах підвищеної секретності. Це передбачає застосування спеціальних процедур, що унеможливлюють незаконне її розголошення, забезпечуючи дотримання прав і свобод осіб, які можуть бути причетні до розвідувально-підривної діяльності, відповідно до міжнародних стандартів захисту прав людини та вимог українського законодавства.

Зокрема, судова практика України підтверджує, що результати контррозвідувальної діяльності є вагомими доказами в кримінальних провадженнях про шпигунство, особливо якщо вони оформлені у вигляді результатів негласних слідчих (розшукових) дій та відповідають усім критеріям допустимості доказів відповідно до ст. 86 та 89 КПК України. Це дозволяє суду об'єктивно оцінювати обставини справи, форму вини особи та її зв'язок із зарубіжними спецслужбами.

У кримінальних провадженнях про шпигунство важливу роль відіграє використання результатів контррозвідувальної та оперативно-розшукової діяльності (КРД та ОРД), що мають вирішальне значення у встановленні ключових обставин, які підлягають доказуванню згідно зі ст. 91 КПК України. Серед таких обставин варто виділити факти, що стосуються безпосереднього збору, зберігання та передачі інформації, яка становить державну таємницю, встановлення умислу суб'єкта шпигунства, мотивів і мети його протиправних дій, а також визначення завданої державі шкоди та інших значимих деталей злочину.

Система контррозвідувальних та оперативно-розшукових заходів для отримання доказів про шпигунство регламентується Законом України «Про контррозвідувальну діяльність», Законом України «Про оперативно-розшукову діяльність» та відповідними відомчими нормативно-правовими актами Служби безпеки України з обмеженим доступом. Контррозвідувальна діяльність як різновид оперативно-розшукової діяльності, що здійснюється спеціальними суб'єктами державної безпеки, має особливі форми та методи, серед яких домінують негласні оперативно-розшукові заходи (ОРЗ), що дозволяють виявляти й документувати злочинні дії ще на стадії їх підготовки або реалізації.

Важливою складовою у процесі документування шпигунства є контррозвідувальний (оперативний) пошук[4], що визначається як сукупність заходів, спрямованих на виявлення ще невідомих, прихованих або замаскованих фактів злочинної діяльності. контррозвідувальний (оперативний) пошук у справах про шпигунство орієнтований на отримання

[1] Докладно див.: М А Погорецький, Поняття та сутність легалізації оперативно-розшукової інформації (2010) Спец. вип. 4 *Вісник Луганського держ. ун-ту внутр. справ ім. Е О Дідоренка* 26–40; М А Погорецький, Легалізація оперативно-розшукової інформації Міжнародна поліцейська енциклопедія: у 10 т./ відп. ред. В В Коваленко, Є В Моісеєв, В Я Таційй, Ю С Шемшученко (Київ, Атіка, 2010) Т. VI: Оперативно-розшукова діяльність поліції (міліції) 421–424.

[2] Докладно див.: М А Погорецький, Функціональне призначення оперативно-розшукової діяльності у кримінальному процесі: монографія (Харків, Арсіс ЛТД, 2007) 576; Д Б Сергєєва, Допустимість доказів в теорії та КПК 2012 року (2015) 3 *Вісник кримінального судочинства* 80–87.

[3] М А Погорецький, Оперативно-розшукова інформація: до визначення поняття (2007) 36 *Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ* 13–19.

[4] М А Погорецький, Оперативний пошук в контексті реформування кримінальної юстиції. *Шляхи розвитку оперативно-розшукової діяльності в сучасних умовах*: матеріали наук. – практ. конф. на базі Харк. нац. ун-ту внутр. справ, 28 листоп. 2009 р. (Харків, ХНУВС, 2009) 7–10.

оперативно значимої інформації про дії суб'єктів шпигунської діяльності, зокрема щодо зв'язків з представниками спецслужб іноземних держав, способів збору інформації та каналів її передачі.

До комплексу оперативно-розшукових заходів, що здійснюються в рамках контррозвідувальної діяльності, входять, зокрема: негласне спостереження за особою; зняття інформації з каналів зв'язку; негласне проникнення в житло чи інші приміщення; оперативне спостереження; проведення оперативних експериментів та агентурна робота[1]. Ці заходи є необхідними для отримання інформації, яка прямо або опосередковано свідчить про протиправну діяльність, а також дозволяють виявляти демаскувальні ознаки шпигунської діяльності.

Згідно з чинною практикою та нормативним регулюванням, результати цих заходів оформлюються у вигляді оперативно-службових документів, які в подальшому можуть використовуватись як докази після їх процесуальної «легалізації». На це звертають увагу М. А. Погорецький, Д. Б. Сергєєва, М. Є. Шумило та ін., акцентуючи на тому, що використання результатів КРД і ОРД у кримінальному процесі вимагає відповідності суворим законодавчим стандартам допустимості доказів згідно з КПК України[2].

Водночас важливо пам'ятати, що оперативно-розшукова інформація має специфічний режим використання, оскільки отримується в умовах підвищеної секретності. Це передбачає застосування спеціальних процедур, що унеможливлюють незаконне її розголошення, забезпечуючи дотримання прав і свобод осіб, які можуть бути причетні до розвідувально-підривної діяльності, відповідно до міжнародних стандартів захисту прав людини та вимог українського законодавства.

Зокрема, судова практика України підтверджує, що результати контррозвідувальної діяльності є вагомими доказами в кримінальних провадженнях про шпигунство, особливо якщо вони оформлені у вигляді результатів негласних слідчих (розшукових) дій та відповідають усім критеріям допустимості доказів відповідно до ст. 86 та 89 КПК України. Це дозволяє суду об'єктивно оцінювати обставини справи, форму вини особи та її зв'язок із зарубіжними спецслужбами.

У кримінальних провадженнях про шпигунство особливе місце займає документування такого специфічного виду, як кібернетичне шпигунство, що пояснюється активним розвитком інформаційних технологій та широким використанням кіберпростору спецслужбами іноземних держав. Відповідно до наукових досліджень, кібернетичне шпигунство характеризується особливими методами вчинення, які включають використання комп'ютерних мереж, спеціального програмного забезпечення та дистанційного втручання у інформаційні системи з метою збору секретних чи конфіденційних даних, що мають стратегічне значення для національної безпеки України.

Документування кібершпигунства має ряд специфічних особливостей, обумовлених насамперед нематеріальною природою інформації, що є предметом злочинних посягань. У зв'язку із цим основні зусилля контррозвідки зосереджуються на застосуванні спеціальних технічних засобів та методик, спрямованих на оперативне виявлення та фіксацію слідів злочинної діяльності у цифровому

[1] М А Погорецький, Оперативно-розшукові заходи: проблеми правового регулювання (2007)14 *Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика)* 135–145.

[2] Докладно див.: М Є Шумило, М А Погорецький, Проблеми використання матеріалів оперативно-розшукової діяльності в доказуванні у кримінальних справах: теоретичний та практичний аспекти (2001) 3 *Вісник Луганського ін-ту внутр. справ* 199–209; М А Погорецький, Функціональне призначення оперативно-розшукової діяльності у кримінальному процесі: монографія (Харків. Арсіс ЛТД, 2007) 576; М А Погорецький, Д Б Сергєєва, Особливості виявлення та досудового розслідування шпигунства / за заг. ред. В А Колесника. *Кваліфікація та розслідування окремих видів злочинів проти основ національної безпеки та воєнних злочинів*: навчальний посібник (Київ, 7БЦ, 2022) 314–354.

середовищі. Такими заходами є, зокрема, моніторинг мережевої активності, контроль за електронними комунікаціями, аналіз трафіку передачі даних, зняття інформації з каналів телекомунікацій та проведення кіберекспертиз.

Згідно зі статтею 264 КПК України, отримані таким чином матеріали можуть бути використані як докази у кримінальному провадженні після їх оформлення у відповідності до процесуальних норм. Це передбачає здійснення слідчих (розшукових) дій, зокрема негласних, таких як зняття інформації з електронних мереж, фіксація IP-адрес, контроль мережевого трафіку та проведення експертиз цифрових носіїв інформації. Важливість застосування саме негласних слідчих (розшукових) дій для документування кібернетичного шпигунства підтверджується у судовій практиці, де результати таких заходів часто стають ключовими доказами вини особи[1].

В оперативно-розшуковій характеристиці шпигунства[2] важливе місце займає аналіз специфічних ознак кіберзлочинів, зокрема, застосування шкідливого програмного забезпечення (шпигунських програм), несанкціонованого доступу до інформаційних ресурсів державних установ, використання соціальної інженерії, а також спроби маскування дій кіберзлочинців. Важливу роль у цьому процесі відіграють контррозвідувальні підрозділи, які фіксують такі ознаки на ранніх етапах діяльності суб'єктів шпигунства, завдяки чому вдається не лише документувати, але й ефективно припиняти шпигунські операції.

Правовою підставою для застосування спеціальних заходів документування є також Закон України «Про основні засади забезпечення кібербезпеки України»[3], яким встановлюються повноваження відповідних державних органів, зокрема Служби безпеки України, щодо здійснення контролю та виявлення загроз у кіберпросторі. Оперативне документування кібернетичного шпигунства передбачає встановлення джерел атак, методів їх проведення, об'єктів шпигунської діяльності, а також особи кіберзлочинця або групи осіб, що здійснюють несанкціонований збір інформації.

Таким чином, специфіка документування кібернетичного шпигунства полягає у поєднанні спеціальних технічних засобів і методик з традиційними оперативно-розшуковими заходами, що забезпечує ефективне виявлення та процесуальну фіксацію фактів цього злочину, їх належне юридичне оформлення, що є запорукою ефективності кримінального провадження і захисту національних інтересів України.

У кримінальному провадженні щодо шпигунства важливе значення має правильний вибір і використання доказів, що забезпечують встановлення істини та належне вирішення справи. Відповідно до статті 84 Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК України), доказами є фактичні дані, отримані в передбаченому законом порядку, на підставі яких слідчий, прокурор, слідчий суддя і суд встановлюють наявність або відсутність обставин, що мають значення для кримінального провадження. У кримінальних провадженнях щодо шпигунства ключовими доказами можуть бути не лише традиційні процесуальні матеріали, але й специфічні відомості, отримані в результаті контррозвідувальної та оперативно-розшукової діяльності.

Так, у кримінальних провадженнях про шпигунство, яке визначено у статті 114 Кримінального кодексу України,

[1] Єдиний державний реєстр судових рішень: справа № 220/2842/19 (вирок за ст. 114 КК України) <https://ok.pl.court.gov.ua/sud1622/pres-centr/news/1607706/> дата звернення 30.10.2023.

[2] М А Погорецький, Д Б Сергєєва, Особливості виявлення та досудового розслідування шпигунства / за заг. ред. В А Колесника. *Кваліфікація та розслідування окремих видів злочинів проти основ національної безпеки та воєнних злочинів*: навчальний посібник (Київ: 7БЦ, 2022) 314–354.

[3] Про основні засади забезпечення кібербезпеки України: Закон України від 05.10.2017 № 2163-VIII. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2163–19#Text> дата звернення 27.10.2023.

особливу увагу слід приділити доказам, отриманим у результаті проведення негласних слідчих (розшукових) дій[1]. Результати оперативно-розшукових та контррозвідувальних заходів є важливим джерелом доказової інформації щодо виявлення та документування фактів шпигунства. Зокрема, оперативно-технічні заходи (зняття інформації з каналів зв'язку, візуальне спостереження, прослуховування телефонних переговорів, контроль за електронними повідомленнями) дозволяють оперативно зафіксувати злочинну діяльність та встановити причетність осіб до її здійснення.

Закон України «Про контррозвідувальну діяльність» визначає правові підстави для проведення контррозвідувальних заходів та встановлює процедури отримання інформації, яка може бути використана як доказ у кримінальному провадженні. Такі дані мають специфічну правову природу, пов'язану зі спеціальним режимом їх отримання, конфіденційністю та особливими умовами їх використання в судовому процесі.

У свою чергу, Закон України «Про оперативно-розшукову діяльність» передбачає порядок документування оперативно-розшукових заходів. Такі матеріали, після відповідної процесуальної легалізації, можуть бути вагомими доказами, оскільки вони містять безпосередні дані щодо обставин вчинення злочину, способів, каналів передачі інформації та діяльності іноземних спецслужб.

Показовим прикладом судової практики у сфері використання результатів контррозвідувальної діяльності є вироки українських судів за статтею 114 КК України. Зокрема, у справі № 220/2842/19 від 2019 року Солом'янським районним судом м. Києва були визнані допустимими та належними доказами результати негласних слідчих (розшукових) дій, які підтвердили факт збору та передачі обвинуваченим інформації, що становить державну таємницю, спецслужбам іноземної держави. Суд зазначив, що такі матеріали отримані законно, належно процесуально оформлені і, таким чином, є допустимими доказами[2].

Отже, ефективне використання результатів контррозвідувальних заходів як доказів у кримінальному процесі можливе лише за умови чіткого дотримання порядку їх отримання, фіксації та легалізації відповідно до вимог КПК України, що запобігає порушенням прав і свобод людини.

Таким чином, комплексне використання різноманітних джерел доказів, включаючи оперативно-розшукову інформацію, отриману відповідно до вимог законодавства, є важливим чинником успішного кримінального провадження про шпигунство. Водночас, як наголошують дослідники, необхідно забезпечувати чітку відповідність отриманих результатів оперативних заходів процесуальним стандартам, що гарантує їх законність та допустимість в кримінальному процесі.

Висновки. Теорія доказування є методологічним фундаментом для ефективного документування і розслідування шпигунських злочинів, оскільки вона забезпечує системність, цілеспрямованість та юридичну чистоту зібраних доказів. Правильне визначення предмета доказування дозволяє сконцентрувати слідчі та оперативно-розшукові зусилля на ключових аспектах шпигунства, що сприяє зменшенню зайвих процесуальних дій.

У сучасних умовах активізації кібернетичного шпигунства важливого значення набувають сучасні інформаційні технології та цифровий форензик, які забезпечують фіксацію доказової інформації, що традиційними засобами була б недоступною. Водночас використання результатів оперативно-розшукових і контррозвідувальних заходів у кримінальному процесі вимагає суворого до-

[1] Про основні засади забезпечення кібербезпеки України: Закон України від 05.10.2017 № 2163-VIII. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2163–19#Text> дата звернення 27.10.2023.

[2] Єдиний державний реєстр судових рішень: справа № 220/2842/19 (вирок за ст. 114 КК України) <https://ok.pl.court.gov.ua/sud1622/pres-centr/news/1607706/> дата звернення 30.10.2023.

тримання законодавчих норм, що є передумовою забезпечення допустимості, релевантності та прийнятності таких доказів у судовому провадженні.

Практичними рекомендаціями, спрямованими на вдосконалення процесу документування шпигунства в Україні, є такі: розроблення чітких методичних рекомендацій щодо специфіки доказування шпигунських злочинів; імплементація міжнародного досвіду роботи із секретними доказами; вдосконалення процедури їхнього розсекречення для судового процесу; посилення інтеграції взаємодії слідчих, оперативних і контррозвідувальних підрозділів для забезпечення максимальної ефективності їхньої роботи.

REFERENCES

LIST OF LEGAL DOCUMENTS

LEGISLATION

1. Pro osnovni zasady zabezpechennya kiberbezpeky Ukrayiny [On the basic principles of ensuring cybersecurity in Ukraine] Zakon Ukrainy vid 05.10.2017 № 2163-VIII <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2163–19#Text> data zvernennia 27.10.2023 [in Ukrainian].
2. Pro kontrrozviduvalnu diialnist [On counterintelligence activities] Zakon Ukrainy vid 26.12.2002 № 374-IV <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/374–15#Text> data zvernennia 27.10.2023 [in Ukrainian].
3. Pro operatyvno-rozshukovu diialnist [On operational and search activity] 18.02.1992 № 2135-XII <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2135–12#Text> data zvernennia 27.10.2023 [in Ukrainian].

CASES

4. Yedynyy derzhavnyy reyestr sudovykh rishen: sprava № 220/2842/19 (vyrok za st. 114 KK Ukrayiny). [Unified State Register of Court Decisions: case No. 220/2842/19 (sentence under Article 114 of the Criminal Code of Ukraine)] <https://ok.pl.court.gov.ua/sud1622/pres-centr/news/1607706/> data zvernennia 30.10.2023 [in Ukrainian]

BIBLIOGRAPHY

AUTHORED BOOKS

5. Pohoretskyi M A, Serhieieva D B, Shcherbyna L I, *Vykorystannia rezultativ nehlasnykh slidchykh (rozshukovykh) dii u kryminalnomu protsesualnomu dokazuvanni slidchymy SB Ukrainy* [Using the results of covert investigative (search) actions in criminal procedural evidence by investigators of the Security Service of Ukraine] v 2 ch. / za red. M A Pohoretskoho (Kyiv, NA SB Ukrainy, 2016) Ch. 1. 208; Ch. 2. 256 [in Ukrainian].
6. Pohoretskyi M A, *Teoriya dokaziv yak metodolohichna osnova vykorystannya materialiv operatyvno-rozshukoviy diyal'nosti u kryminal'nomu protsesi* [Theory of evidence as a methodological basis for the use of materials in operational-search activities in criminal proceedings Osoblyvosti vyyavlennya ta dosudovoho rozsliluvannya shpyhunstva International Police Encyclopedia: in 10 vols. / ed. V V Kovalenko, E V Moiseyev, V Ya Tatsii, Yu S Shemshuchenko (Kyiv, Atika, 2010) Vol. VI: Operational-search activities of the police (militia) 1011–1020 [in Ukrainian].
7. Pohoretskyi M A, *Funktsionalne pryznachennia operatyvno-rozshukovoi diialnosti u kryminalnomu protsesi* [The functional purpose of investigative activity in the criminal process] (Kharkiv, Arsis LTD, 2007) 576 [in Ukrainian].
8. Pohoretskyi M A, Sergeeva D B *Osoblyvosti vyyavlennya ta dosudovoho rozsliluvannya shpyhunstva* [Peculiarities of detection and pre-trial investigation of espionage] / edited by V A Kolesnyk. Qualification and investigation of certain types of crimes against the foundations of national security and war crimes: a textbook (Kyiv, 7BC, 2022) 314–354 [in Ukrainian].
9. Pohoretskyi M A, *Problemy vykorystannia materialiv operatyvno-rozshukovoi diialnosti v kryminalnomu protsesi* [Problems of the use of materials of operational and investigative activities in the criminal process] (Kyiv, RVV NA SBU, 2004) 336 [in Ukrainian].
10. Pohoretskyi M, Shelomentsev V, *Poshuk faktychnykh danykh pro zlochyny.* [Search for factual data on crimes] International Police Encyclopedia: in 10 vols. ed. V V Kovalenko, E V Moiseyev, V Ya Tatsii, Yu S Shemshuchenko (Kyivб Atika, 2010) Vol. VI: Operational and investigative activities of the police (militia) 750–751[in Ukrainian].

11. Pohoretskyi M A, Shelomentsev V, *Operatyvno-rozshukove dokumentuvannya (dokumentuvannya v operatyvno-rozshukoviy diyal'nosti, operatyvne dokumentuvannya)* [Operational-search documentation (documentation in operational-search activities, operational documentation)] Mizhnarodna politseys′ka entsyklopediya: u 10 t. / vidp. red. V V Kovalenko, YE V Moiseyev, V YA Tatsiy, YU S Shemshuchenko (Kyiv, Atika, 2010) T. VI: Operatyvno-rozshukova diyal′nist′ politsiyi (militsiyi) 611–613 [in Ukrainian].

12. Pohoretskyi M A, *Lehalizatsiya operatyvno-rozshukovoyi informatsiyi.* [Legalization of operational and investigative information] International Police Encyclopedia: in 10 volumes / ed. V.V. Kovalenko, E. V. Moiseyev, V Ya Tatsii, Yu S Shemshuchenko. (Kyiv, Atika, 2010) Vol. VI: Operational and investigative activities of the police (militia) 421–424 [in Ukrainian].

13. Popelyushko V O, Predmet dokazuvannya u kryminal′nomu protsesi (protsesual′no-pravovi ta kryminal′no-pravovi aspekty) [Subject of proof in criminal proceedings (procedural and criminal legal aspects)] (Ostroh, 2001) 196 [in Ukrainian].

JOURNAL ARTICLES

14. Pogoretskyi M A, Teoriya kryminal′no-protsesual′noho dokazuvannya: problemni pytannya [Theory of criminal procedural evidence: problematic issues] (2014) 10 *Law of Ukraine* 12–25 [in Ukrainian].

15. Pohoretskyi M A, Osoblyvosti vyyavlennya ta dosudovoho rozsliduvannya shpyhunstva [Operational and investigative measures: concepts and types] (2005) 1 *State Security of Ukraine: scientific and practical collection of NAS of Ukraine and SB of Ukraine* 62–67 [in Ukrainian].

16. Shumylo M Ye, Pohoretskyi M A, Problemy vykorystannia materialiv operatyvno-rozshukovoi diialnosti v dokazuvanni u kryminalnykh spravakh: teoretychnyi ta praktychnyi aspekty [Problems of using the materials of operational and investigative activities in evidence in criminal cases: theoretical and practical aspects] (2001) 3 *Visnyk Luhanskoho in-tu vnutr. sprav* 199–209 [in Ukrainian].

17. Pohoretskyi M A, Dzherela sudovykh dokaziv [Sources of judicial evidence] (2005) 10 *Issues of combating crime: collection of scientific works* 167–178 [in Ukrainian].

18. Pohoretskyi M A, Operatyvno-rozshukovi zakhody: problemy pravovoho rehuliuvannia [Operative and investigative measures: problems of legal regulation] (2007) 14 *Borotba z orhanizovanoiu zlochynnistiu i koruptsiieiu (teoriia i praktyka)* 135–145 [in Ukrainian].

19. Pohoretskyi M A, Teoriya dokaziv – metodolohichna osnova operatyvno-rozshukovoho dokumentuvannya orhanizovanoyi zlochynnoyi diyal′nosti. [Theory of evidence – methodological basis of operational-detective documentation of organized criminal activity] (2010) 22 *Borotba z orhanizovanoiu zlochynnistiu i koruptsiieiu (teoriia i praktyka)*175–185[in Ukrainian].

20. Diorditsa I V, Ponyattya ta zmist kibershpyhunstva [The concept and content of cyber espionage] (2020) *Naukovi pratsi NU Odes'ka yurydychna akademiya* 49–55 [in Ukrainian].

21. Pohoretskyi M A, Shelomentsev V P, Ponyattya kiberprostoru yak seredovyshcha vchynennya zlochynu [The concept of cyberspace as a crime environment] (2009) 2 *Informatsiyna bezpeka lyudyny, suspil'stva, derzhavy: nauk. – prakt. Zhurnal* 77–81[in Ukrainian].

22. Pohoretskyi M A, Shelomentsev V P, Kiberzlochyny: do vyznachennia poniattia [Cybercrime: to the definition of the concept] (2012) 8 *Visnyk prokuratury* 89–96 [in Ukrainian].

23. Pohoretskyi M A, Shelomentsev V P, Operatyvno-roshukova diyal′nist′ u kiberprostori [Operational and investigative activities in cyberspace] (2011) 3 *Visnyk prokuratury* 58–63 [in Ukrainian].

24. Pohoretskyi M A, Shelomentsev V P, Pravove zabezpechennya borot′by z kiberzlochynamy v Ukrayini: problemni pytannya [Legal support for combating cybercrime in Ukraine: problematic issues] (2011) 8 *Visnyk prokuratury* 58–63 [in Ukrainian].

25. Pohoretskyi M A, Dokazuvannya u kryminal′nomu protsesi: hnoseolohichni i pravovi problemy [Evidence in criminal proceedings: epistemological and legal problems] (2008) 3 *Visnyk Akad. pravovykh nauk Ukrayiny* 266–275 [in Ukrainian].

26. Pohoretskyi M A, Dokazy u kryminal′nomu protsesi [Evidence in criminal proceedings] (2003) 2 *Visnyk prokuratury* 59–65 [in Ukrainian].

27. Pohoretskyi M A, Dokazy u kryminal′nomu protsesi: problemni pytannya [Evidence in criminal proceedings: problematic issues] (2011) 1 *Chasopys Natsional'noho universytetu «Ostroz'ka akademiya». Seriya «Pravo»* <https://lj.oa.edu.ua/articles/2011/n1/11pmappp.pdf> data zvernennia 27.10.2023 [in Ukrainian].

28. Serhieieva D B, Popykhach D K, Kryminalistychna kharakterystyka shpyhunstva ta yiyi znachennya dlya dokumentuvannya v operatyvno-rozshukoviy diyal′nosti ta u dosudovomu rozsliduvanni [Forensic characteristics of espionage and its importance for documentation in operational and investigative activities and in pre-trial investigation] (2023) 1–2 *Visnyk kryminalnoho sudochynstva* 74–86 <https://vkslaw.knu.ua/images/verstka/Visnyk_Krim_Sud_1–2_23_231013_avt_2–74–86.pdf data zvernennia> 27.10.2023 [in Ukrainian].

29. Kolomiets K V, Doktrynal′ni pidkhody do vyznachennya ponyattya «predmet dokazuvannya u kryminal′nomu provadzhenni» [Doctrinal approaches to the definition of the concept of «subject of proof in criminal proceedings»] (2022) 3–4 *Visnyk kryminalnoho sudochynstva* 192–200 [in Ukrainian].

30. Pohoretskyi M A, Shelomentsev V P, Poshukovi oznaky ob″yektiv operatyvnoho poshuku: ponyattya ta sutnist′ [Search features of operational search objects: concept and essence] (2010) 4 *Visnyk Akad. upravlinnya MVS* 114–121 [in Ukrainian].

31. Pohoretskyi M A, Ponyattya ta sutnist′ lehalizatsiyi operatyvno-rozshukovoyi informatsiyi. [The concept and essence of legalization of operational-detective information] (2010) 4 *Visnyk Luhans'koho derzh. un-tu vnutr. sprav im. E. O. Didorenka. Luhans'k: Vyd-vo LDUVS* Spets. vyp. 26–40 [in Ukrainian].

32. Serhieieva D B, Dopustymist′ dokaziv v teoriyi ta KPK 2012 roku [Admissibility of evidence in theory and the 2012 CPC] (2015) 3 *Visnyk kryminalnoho sudochynstva* 80–87 [in Ukrainian].

33. Pohoretskyi M A, Operatyvno-rozshukova informatsiya: do vyznachennya ponyattya. [Operational and investigative information: to the definition of the concept] (2007) 36 *Visnyk Kharkivs'koho nats. un-tu vnutr. Sprav* 13–19 [in Ukrainian].

34. Pohoretskyi M A, Operatyvno-rozshukovi zakhody: problemy pravovoho rehulyuvannya [Operational and investigative measures: problems of legal regulation] (2007) 14 *Borotba z orhanizovanoiu zlochynnistiu i koruptsiieiu (teoriia i praktyka)* 135–145 [in Ukrainian].

35. Shumylo M Ye, Pohoretskyi M A, Problemy vykorystannia materialiv operatyvno-rozshukovoi diialnosti v dokazuvanni u kryminalnykh spravakh: teoretychnyi ta praktychnyi aspekty [Problems of using the materials of operational and investigative activities in evidence in criminal cases: theoretical and practical aspects] (2001) 3 *Visnyk Luhanskoho in-tu vnutr. sprav* 199–209 [in Ukrainian].

36. Pohoretskyi M A, Pro spivvidnoshennya dzherel faktychnykh danykh i dzherel dokaziv u kryminal′nomu protsesi. Pravo Ukrayiny [On the correlation of sources of factual data and sources of evidence in criminal proceedings] (2009) 1 *Law of Ukraine* 80–85 [in Ukrainian].

CONFERENCE PAPERS

37. Pohoretskyi M A, Nova kontseptsiya kryminal′noho protsesual′noho dokazuvannya ta yiyi realizatsiya v chynnomu KPK Ukrayiny [A new concept of criminal procedural evidence and its implementation in the current Criminal Procedure Code of Ukraine] *Aktual'ni pytannya dokazuvannya u kryminal'nomu protsesi*: zbirnyk materialiv naukovo-praktychnoyi konferentsiyi (m. Kyiv, 27 lyutoho 2015 roku) (Kyiv, Vydavets′, 2015) 22–27 [in Ukrainian].

38. Pohoretskyi M A, Suchasni kontseptsiyi kryminal′noho protsesual′noho dokazuvannya [Modern concepts of criminal procedural evidence] *Suchasni tendentsiyi rozvytku kryminalistyky ta kryminal'noho protsesu*: tezy dop. mizhnar. nauk. – prakt. konf. do 100-richchya vid dnya narodzhennya prof. M. V. Saltevs′koho (m. Kharkiv, 8 lystop. 2017 r.) (MVS Ukrayiny, Kharkiv. nats. un-t vnutr. sprav. Kharkiv, 2017) 309–312 [in Ukrainian].

39. Pohoretskyi M A, Kontseptsiyi kryminal′noho protsesual′noho dokazuvannya [Concepts of criminal procedural evidence] *Suchasni kontseptsiyi dokazuvannya i dokaziv u yurydychnomu protsesi krayin blyzhn'oho zarubizhzhya ta yikh vplyv na formuvannya yedynoyi sudovoyi praktyky*: materialy nauk. – metodoloh. seminaru (m. Kyiv, 16 lystop. 2012 r.) / uporyad. M YE Shumylo (Kyiv, 2020) 20–29 [in Ukrainian].

40. Chekhovska M M, Kibershpionazh yak zahroza natsional′niy bezpetsi [Cyber espionage as a threat to national security] *Aktual'ni problemy upravlinnya informatsiynoyu bezpekoyu derzhavy* (Kyiv, Naukovo-vydavnychyy viddil NA SB Ukrayiny, 2012) 232–234 [in Ukrainian].

41. Pohoretskyi M A, Dokazuvannya u kryminal′nomu protsesi: ponyattya, zmist, struktura [Evidence in criminal proceedings: concept, content, structure] *Aktual'ni problemy dokazuvannya u kryminal'nomu provadzhenni*: Materialy Vseukrayins′koyi naukovo-praktychnoyi Internet-konferentsiyi (27 lystopada 2013 r., m. Odesa) / vidpov. za vypusk YU P Alenin (Odesa, Yurydychna literature, 2013) 17–21 [in Ukrainian].

42. Pohoretskyi M A, Problemy dokazuvannya v kryminal′nomu provadzhenni za novym KPK Ukrayiny [Problems of proof in criminal proceedings under the new Code of Criminal Procedure of Ukraine] *Protsesual'ni, kryminalistychni ta psykholohichni aspekty dosudovoho rozsliduvannya*: materialy Vseukr. nauk. – prakt. konf. (m. Odesa, 07 lystopada 2014 r. (Odesa, ODUVS, 2014) 6–8 [in Ukrainian].

43. Pohoretskyi M A, Aktual′ni pytannya teoriyi dokaziv [Current issues of the theory of evidence] *Dokazy i dokazuvannya za novym Kryminal'nym protsesual'nym kodeksom Ukrayiny (do 75-richchya z dnya narodzhennya doktora yurydychnykh nauk, profesora Mykhayla Makarovycha Mykheyenka)*: materialy mizhnarodnoyi naukovo-praktychnoyi konferentsiyi (6–7 hrudnya 2012 r., m. Kyyiv.) (Kharkiv, Vydavets′ Strokov D V, 2013) 15–22 [in Ukrainian].

44. Pohoretskyi M A, Katehorial′nyy aparat operatyvno-rozshukovoho dokumentuvannya [Categorical apparatus of operational-search documentation] *Nauka – 2009: teoretychni i prykladni doslidzhennya*: materialy Mizhn. nauk. – prakt. konf. (m. Cherkasy, 23–24 kvit. 2009 r.) (Cherkasy, SUEM, 2009) 112–113 [in Ukrainian].

45. Pohoretskyi M A, Operatyvnyy poshuk v konteksti reformuvannya kryminal′noyi yustytsiyi [Operational search in the context of criminal justice reform] *Shlyakhy rozvytku operatyvno-rozshukovoyi diyal'nosti v suchasnykh umovakh*: materialy nauk. – prakt. konf. na bazi Khark. nats. un-tu vnutr. sprav, 28 lystop. 2009 r. (Kharkiv, KHNUVS, 2009) 7–10 [in Ukrainian].

Popihach D.K.,
Applicant of the of the National Academy of Internal Affairs
ORCID ID: *0009-0007-6588-7764*

DOI: *https://doi.org/10.17721/2413-5372.2023.3-4/314-331*

THEORY OF EVIDENCE – THE METHODOLOGICAL BASIS OF DOCUMENTING AND INVESTIGATING ESPIONAGE

Abstract. *The article is devoted to a comprehensive analysis of methodological approaches to the documentation and investigation of espionage. The focus is on the theory of evidence as a fundamental tool that ensures the systematic and scientific validity of the collection and use of evidence in espionage cases.*

The purpose of the article is to determine the role of the theory of evidence in the documentation of espionage activities and to develop recommendations for increasing the effectiveness of counter-intelligence, operational and investigative activities and pre-trial investigation of such crimes.

It is proved that espionage poses a direct threat to national security, and the successful exposure and evidence of this latent crime contributes to the strengthening of state security and the rule of law in the field of countering intelligence and sabotage attacks. The article proposes scientifically sound approaches that allow law enforcement agencies to more effectively detect and document espionage activities in the context of modern security challenges.

It is emphasized that a successful investigation of espionage requires a clear definition of the subject of proof – a set of facts that must be established to prove guilt in espionage (in particular, the fact of illegal collection or transmission of information constituting a state secret, the suspect's connection with foreign intelligence, intent to harm the state, etc.). The theory of proof offers a system of principles according to which each of these elements must be confirmed by proper and admissible evidence. In the process of investigating espionage, such a theoretical basis helps investigators systematically put forward and verify investigative versions, avoid randomness in collecting evidence, and ensure their proper procedural formality. As a result, adherence to scientific approaches to proof increases the likelihood of successful disclosure of the crime and a guilty verdict that is resistant to possible appeals in court. The work details the main methods of collecting, verifying, and evaluating evidence in espionage cases that arise from the theory of proof. It is noted that the collection of evidence in such cases has its own specifics due to the high level of secrecy of criminal activity.

Special attention is paid to the specifics of documenting acts of espionage as an integral part of the process of proving. Documentation is understood as recording the revealed facts of illegal activity in the procedural form prescribed by law so that such facts acquire the status of evidence. The article notes that due to the conspiratorial nature of espionage, its documentation is inextricably linked with the conduct of counterintelligence and operational-search measures.

The article concludes with an emphasis on the fact that only the synergy of science and practice – the introduction of modern theory of evidence into the daily activities of law enforcement agencies – will ensure the inevitability of punishment for espionage and the protection of the national security of Ukraine.

Keywords: *theory of evidence, espionage, digital forensics, documentation, investigation, subject of evidence, information technologies, state security.*